

Oponentský posudek

disertační práce

PaedDr. at Mgr. Anny Kucharské: „Vývojové ukazatele čtení a psaní na konci předškolního věku a v době nástupu do školy“.

Posuzovaná práce výrazně převyšuje běžný standard disertačních prací a to především v tom smyslu, že prezentuje problematiku, již se disertantka zabývá dlouhodobě (více jak deset let) a kde průběžné výsledky již mnohokrát publikovala - včetně publikování diagnostického nástroje (v r. 2001).

Práce představuje velmi zevrubné zpracování problematiky, která se v průběhu zmíněného času postupně vyvíjela a proměňovala, zároveň je však velmi aktuální v tom smyslu, že se zabývá potřebou přijmout v práci s obtížemi ve čtení a psaní preventivní model (na rozdíl od přetrvávajícího, ale méně efektivního diagnosticko-intervenčního modelu). Předložený spis tak má výrazně syntetický charakter a svojí uceleností zpracování si přímo žádá o publikování pro odbornou veřejnost.

Ústředním pojmem práce je „riziko dyslexie“. V teoretickém i praktickém mapování obsahu tohoto pojmu spatřuji hlavní přínos disertační práce. Souhlasím s autorkou v tom, že je účelné a potřebné zvýšit povědomí o riziku dyslexie (tomu, domnívám se, by mohlo publikování disertační práce přispět). Souhlasím i s tím, že se autorka opakovaně a z různých pohledů vrací ke zdůraznění potřeby přejít v přístupu k obtížím v prvopočátečním čtení a psaní od diagnostického modelu (analogie modelu „nemoci“, se všemi jeho nepříjemnými důsledky) k modelu preventivnímu.

Zcela se neztotožňuji s s názorem¹, že důležitý je včasný záchyt obtíží (aniž bychom se ptali po jejich důvodech, či přesnější etiologii) a na něj navazující potřebná intervence. Stanovisko autorky se mi jeví jako poněkud kontradiktorní – někdy hovoří o tom, že intervence mohou být podobné, odkazuje na individualizovaný přístup učitele (obávám se, že je to příliš obecné zaklínadlo, i když chápu – a je mi sympatické - že se za touto formulací skrývá autorčin respekt profesionalitě učitelů). Jindy hovoří o tom, že intervence mohou být efektivní jen když jsou realizovány ve správnou dobu a namířeny správným směrem. Souhlasím; také se domnívám, že intervence by měly vypadat jinak, jsou-li v pozadí obtíží pracovní tempo či sociální a emoční nezralost, nebo vývojové deficity dílčích kognitivních funkcí. Domnívám se, že v této otázce se autorka nedopracovala k jednoznačnému stanovisku (viz např. str. 95, 140/141), což ovšem odpovídá situaci v terénu. Na jedné straně ve stávajícím diagnostickém modelu péče často přichází pomoc dětem později než by bylo třeba, na straně druhé je zřejmé, že klíčovou osobou pro screening obtíží je učitel (dokud je školní psycholog spíše výjimkou než pravidlem). Ovšem požadavek přesnější diagnostiky obtíží (zatím?) přesahuje učitelovy možnosti.

I když se tato otázka zdá jako „neřešitelná“, přesto bych uvítala, kdyby disertantka v diskusi naznačila svůj pohled na konkrétní kroky, které by mohly stávající situaci změnit.

Nyní budu komentovat některé konkrétní momenty práce, ačkoli se nedomnívám, že je mnoho míst, které lze v práci ještě vylepšit.

¹ autorka jej neformuluje pregnantně, vycházím spíše z formulací, jimiž se k této otázce vyjadřuje

Je třeba hned v úvodu poznamenat, že práce je psána kultivovaným jazykem a jakoby „didakticky“ (opakovaným prezentováním myšlenek v různých souvislostech). Obsahuje formální jazykové nepřesnosti, které však většinou nejsou na úkor srozumitelnosti – nebudu je dále komentovat.

Teoretické úvodní kapitoly považuji za dobře zpracované, autorka kriticky hodnotí stávající literaturu a přístupy. Nejsem specialistou v dané oblasti a neznám tuto literaturu detailně, nicméně se domnívám, že autorka reagovala na všechny významné proměny náhledu na obtíže ve čtení a psaní za poslední čtvrtstoletí.

V praktické části práce mám několik drobných poznámek k části popisující standardizaci TRPČP (dovolím si být detailnější – spíše se snahou nabídnout podněty, které by mohly být zváženy při další práci s testem).

- Autorka setrvale používá termín statistické parametry testu, když hovoří o reliabilitě a validitě, domnívám se, že vhodnější by bylo užívat termín konstrukční parametry.
- K reprezentativnosti výběrového souboru lze poznamenat, že stratifikace souboru je cestou jak kontrolovat faktory, které mohou ovlivňovat úroveň testového skóre. V práci je zmíněna potřeba soubor co nejlépe demograficky popsat, nicméně objevuje se de facto jen rozložení souboru dle velikosti místa bydliště (který osobně považuji za relativně „němý“). Určitě by bylo užitečnější, být velmi obtížně, znát např. úroveň sociokulturního prostředí, jazykové pozadí dětí, to zda měli starší sourozence, atd. (jak ostatně autorka v obecnější rovině uvádí na str. 137).
- Dotazník pro učitele byl použit jako validizační nástroj pro výpověď TRPČP. V práci není zmíněno zda byla nějakým způsobem posouzena srovnatelnost subjektivního používání škály učitelů (centrální tendence, ceiling efekt), či zda byla eliminována způsobem analýzy údajů.
- Na str. 110 autorka uvádí, že subtest č. 7 zvládali signifikantně lépe chlapci (hypotézován byl rozdíl opačného směru), na str. 111 pak píše, že „vývojové předpoklady pro čtení a psaní testované pomocí TRPČP nedosahovaly ve standardizačním souboru odlišné úrovně mezi chlapci a děvčaty.
- Na str. 112 jsou porovnávány rozdíly mezi pohlavími a mezi věkovými skupinami, přičemž je opakovaně používán t-test. Vzhledem k tomu, že se zdá, že by mezi subtesty mohly být určité vazby (např. výkon v subtestu „Zraková paměť“ bude patrně korelován s výkonem v subtestu „Zrakové vnímání“), bývalo by asi statisticky čistší tyto vztahy ověřit korelacemi a v případě závislosti volit spíše MANOVu než opakované t-testy.
- Na str. 114 autorka hovoří o dependabilitě testu, zmiňuje, že sice nedosahuje konvenční hladiny, ale odkazuje na vysokou signifikanci korelačního koeficientu mezi testem a retestem. Protože však je důležitější posoudit velikost efektu (R^2) a ta se pohybuje těsně pod 50%, doporučovala bych v další práci s testem se ještě k dependabilitě vrátit a prokázat ji na větším vzorku.
- Nešikovně je odkazování od str. 124 na skupinu s izolovanou dyskalkulií, která se ve sledovaném souboru vyskytla pouze u jednoho dítěte.
- Na str. 127 se autorka vyjadřuje k tzv. bazálním frekvencím a zkoumá, nakolik dobře TRPČP rozlišuje. Mám poznámku k tzv. „nezachyceným“ dětem – autorka jejich počet vztahuje k celkovému počtu v souboru (9%) – to je přístup obvyklý v diskriminační analýze. Domnívám se, že by bylo vhodnější vztahovat je k souboru dětí s SPU (tam by to tvořilo 57%, po zahrnutí kvalitativních dat by se soubor dětí s SPU zmenšil na 37 a z toho by bylo nezachycených 16 (43%). To by mne vedlo ke zvýšení kritických hodnot. Autorka toto sice nekomentuje, nicméně při užití stenových norem tak učinila.

V závěrečné části práce prezentuje autorka exploratorní výzkum chápání pojmu „rizika dyslexie“ poradenskými pracovníky. Domnívám se, že je škoda, že do šetření nebyli zahrnuti elementaristé a přimlouvala bych se za zopakování výzkumu se zahrnutím (a případně i kontrastováním) pohledu učitelů.

Výsledky této části práce a závěr mne znovu vrací k otázce položené disertance v první části mého posudku – tzn. jak uvést do života preventivní model, jakou roli a zodpovědnost přenést na elementaristy (a rodiče), jak tyto pro screening a intervence připravit.

Vedle této otázky mám ještě jednu specifickou:

Jak v utváření povědomí o riziku dyslexie pracovat s efektivitou intervencí? (z některých formulací v práci může čtenář nabýt dojem 100% příznivé prognózy - např. str. 190). Odhad efektivity intervencí bude zejména v očích laické veřejnosti jistě důležitým argumentem pro přechod k preventivnímu modelu.

Celkově hodnotím práci jako aktuální a mimořádně přínosnou, a opakovaně zdůrazňuji, že považuji za potřebné ji cestou publikování učinit dostupnou širší (pedagogicko-psychologické i rodičovské) veřejnosti. Téma rizika dyslexie je vedle kritérií SPU patrně klíčové pro změnu přístupu po které autorka v práci oprávněně volá.

Autorka je ve studované oblasti řazena ke známým odborníkům, předložený spis to jednoznačně dokládá. Práce je zpracována erudovaně a více než naplňuje požadavky kladené na disertační práce.

V Českých Budějovicích, 7.6.2006

doc. PaedDr. Iva Stuchlíková, CSc.